

МУЗИЧЕНКО О. В.,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри публічного права
(Київський столичний університет
імені Бориса Грінченка)

УДК 343.157.3
DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.6.39>

ПРОБЛЕМАТИКА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПЕРЕГЛЯДУ СУДОВИХ РІШЕНЬ ЗА ВИКЛЮЧНИМИ ОБСТАВИНАМИ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

У статті розглянуто питання щодо особливостей правового регулювання провадження за виключними обставинами у кримінальному судочинстві України. Проведений аналіз положень Кримінального процесуального кодексу України дав змогу дійти висновку щодо необхідності удосконалення законодавчих приписів, які регулюють питання перегляду судових рішень за виключними обставинами. Так, акцентовано на тому, що не кожен учасник кримінального провадження може звернутися із заявою про перегляд судового рішення за виключними обставинами. Запропоновано передбачити у нормах кримінального процесуального закону право на звернення із заявою про перегляд судового рішення за виключними обставинами, крім учасників судового провадження, іншим особам, права та законні інтереси яких порушено цим рішенням. Підкреслено необхідність уточнення законодавчих приписів щодо можливості перегляду за виключними обставинами лише остаточних судових рішень. Водночас, наведено приклади з практики щодо різного підходу до розуміння приписів ст. 459 Кримінального процесуального кодексу України у частині можливості/неможливості перегляду ухвал слідчих суддів за виключними обставинами. Акцентовано на суперечностях положень ч. 5 ст. 33 та ч. 10 ст. 31 Кримінального процесуального кодексу України, що призводить до різного тлумачення цих норм в частині визначення належного суб'єкта перегляду судових рішень за виключними обставинами. Висвітлено позицію науковців щодо необхідності здійснення перегляду судових рішень за виключними обставинами відповідно до правил, передбачених для апеляційного провадження. Розкрито підстави перегляду судових рішень за виключними обставинами. У цьому аспекті акцентовано на недосконалості правового регулювання процедури перегляду судових рішень за виключними обставинами з підстав, передбачених ч. 3 ст. 459 Кримінального процесуального кодексу України. Зокрема, окреслено проблемні питання перегляду судових рішень у зв'язку з встановленням Конституційним Судом України неконституційності, конституційності закону, іншого правового акта чи окремого положення, застосованого судом при розгляді справи.

Ключові слова: виключні обставини, перегляд судових рішень, кримінальне провадження, Верховний Суд.

Muzhychenko O. V. The issue of legal regulation of the review of judicial decisions under exceptional circumstances in criminal proceedings in Ukraine

The article addresses the features of legal regulation concerning proceedings under exceptional circumstances in the criminal justice system of Ukraine. An analysis of the provisions of the Criminal Procedure Code of Ukraine has led to the conclusion that legislative improvements are necessary regarding the review of court decisions

under exceptional circumstances. The article highlights that not every participant in criminal proceedings has the right to file an application for the review of a court decision under exceptional circumstances. It is proposed to include in the provisions of the Criminal Procedure Code the right for individuals, other than participants in the proceedings, whose rights and legitimate interests have been violated by such decisions, to apply for a review. The necessity of clarifying legislative provisions to limit the review under exceptional circumstances exclusively to final court decisions is emphasized. Additionally, examples from judicial practice demonstrate differing interpretations of Article 459 of the Criminal Procedure Code of Ukraine regarding the possibility or impossibility of reviewing investigative judges' rulings under exceptional circumstances. Attention is drawn to the contradictions between the provisions of Part 5 of Article 33 and Part 10 of Article 31 of the Criminal Procedure Code, which lead to varying interpretations regarding the determination of the appropriate subject authorized to review court decisions under exceptional circumstances. The article also highlights scholarly positions advocating for the review of court decisions under exceptional circumstances to align with the rules established for appellate proceedings. The grounds for reviewing court decisions under exceptional circumstances are explored, with particular focus on the shortcomings in the legal regulation of such procedures, as specified in Part 3 of Article 459 of the Criminal Procedure Code of Ukraine. In this context, the article outlines problematic issues related to the review of court decisions following determinations by the Constitutional Court of Ukraine regarding the unconstitutionality or constitutionality of a law, legal act, or specific provision applied by the court during the case review.

Key words: *exceptional circumstances, review of judicial decisions, criminal proceedings, Supreme Court.*

Вступ. Перегляд судових рішень завжди був предметом уваги науковців та практиків, однак безпосередньо перегляду судових рішень за виключними обставинами присвячено не багато наукових досліджень. Зокрема, виключні та нововиявлені обставини, як одна із форм перегляду судових рішень, були предметом дослідження таких науковців як Н. Р. Бобченко, О. М. Дроздов, В. Т. Нор, Н. П. Сиза, О. Ю. Татаров та ін.

У зв'язку з цим потребує ретельного дослідження низка питань, що стосуються порядку перегляду судових рішень за виключними обставинами.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження окремих питань, що стосуються провадження за виключними обставинами, зокрема щодо осіб, які мають право ініціювати таке провадження, строків звернення із заявою про перегляд, підстав для перегляду, підсудності заяви про перегляд судового рішення тощо.

Результати дослідження. Перегляд судового рішення за виключними обставинами, крім дотримання загальних засад кримінального провадження, вимагає дотримання принципу «res judicata», а тому під час вирішення питання про відкриття провадження за заявою про перегляд судового рішення за виключними обставинами суд зобов'язаний здійснити ретельну перевірку такої заяви на дотримання вимог кримінального процесуального закону, зокрема щодо належного суб'єкта подання заяви, дотримання процесуального строку її подання, наявності виключної обставини у змісті заяви, підсудності заяви тощо.

Щодо суб'єкта подання заяви про перегляд судового рішення за виключними обставинами

Відповідно до ст. 460 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) учасники судового провадження мають право подати заяву про перегляд за виключними обставинами судового рішення суду будь-якої інстанції, яке набрало законної сили.

Крім того, положеннями п. 2 ч. 5 ст. 461 КПК України конкретизовано суб'єкта звернення із заявою про перегляд судового рішення стосовно такої виключної обставини, як встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною,

порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні цієї справи судом (особа, на користь якої постановлено рішення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною) [1].

Водночас, як слушно зазначено в одній із наукових статей, не всі учасники кримінального провадження мають право подати заяву про перегляд судового рішення за виключними обставинами. Зокрема, фізична або юридична особа як володілець речей чи документів (ст. 165 КПК України), а також особа, яка несе цивільну відповідальність за шкоду, завдану діями підозрюваного, обвинуваченого або неосудної особи, яка вчинила суспільно небезпечне діяння (ст. 170 КПК України); особа, щодо якої застосовано екстрадиційний арешт (ч. 9 ст. 584 КПК України); особа, щодо якої ухвалено рішення про її екстрадицію (ч. 6 ст. 591 КПК України); особа, засуджена судом іноземної держави, вирок щодо якої передано для виконання в Україні, а також Міністерство юстиції України, яким подано клопотання про виконання вироку суду іноземної держави (ч. 9 ст. 603 КПК України). Така позиція обґрунтована тим, що ці учасники оскаржують не основне, а додаткове (яке має забезпечувальний характер щодо основного) судове рішення [2, с. 153].

Отже, з приписів КПК України вбачається, що право на подачу заяви про перегляд судового рішення за виключними обставинами має лише учасник кримінального провадження.

У цьому аспекті варто зауважити, що таке право необхідно надати також іншим особам, права та законні інтереси яких порушені, внаслідок ухваленого судового рішення, а не лише учасникам судового провадження.

Щодо судових рішень, які можуть бути переглянуті у межах провадження за виключними обставинами (об'єкт перегляду)

За приписами ст. 459 КПК України судові рішення, що набрали законної сили, можуть бути переглянуті, зокрема за виключними обставинами [1].

З наведеної вище норми не вбачається заборони щодо перегляду за виключними обставинами будь-яких судових рішень, що набрали законної сили.

Однак, у літературі доречно відзначається, що зі змісту частин 2, 3 ст. 459 КПК України можна дійти висновку про те, що навряд чи можуть бути об'єктом перевірки за виключними обставинами допоміжні судові рішення, які сприяють вирішенню основних питань кримінального провадження. Вони зазвичай не містять правової оцінки обставин кримінального провадження, не вирішують його по суті, хоча створюють передумови для цього. Крім того, до об'єкта перевірки у цій стадії кримінального провадження не належать й ухвали слідчого судді. Тож, провадження за виключними обставинами стосується основних судових рішень, а також ухвал, у яких вирішуються питання під час фактичного виконання рішення суду, за умови набрання ними законної сили [2, с. 154].

Аналогічний підхід викладено у низці інших наукових досліджень [3, с. 454–455; 4, с. 92].

Зважаючи на вказане вище, необхідно звернути увагу, що у правозастосовчій діяльності немає єдиного підходу щодо можливості перегляду ухвал слідчих суддів за виключними обставинами.

Так, згідно з правовими висновками Верховного Суду положення ч. 1 ст. 459 КПК необхідно було розуміти як такі, що передбачають можливість перегляду за нововиявленими обставинами судових рішень, що набрали законної сили та якими завершено розгляд кримінального провадження по суті в суді відповідної інстанції. Перегляд же за нововиявленими обставинами ухвал слідчого судді, а також рішень суду апеляційної інстанції щодо таких ухвал, кримінальним процесуальним законодавством не передбачений (постанова об'єднаної палати Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 03 лютого 2020 року у справі № 522/14170/17).

Однак, Конституційний Суд України у своєму рішенні від 10 квітня 2024 року № 5-р(П)/2024 дійшов протилежного висновку, вказавши про те, що ст. 459 КПК не містить заборони на перегляд за нововиявленими обставинами будь-яких видів судових рішень, що набрали законної сили, зокрема ухвал слідчих суддів.

Хоча вказані правові позиції викладені щодо можливості перегляду ухвал слідчого судді за нововиявленими обставинами, вважаю, що вони є релевантними в контексті перегляду кримінального провадження за виключними обставинами, оскільки приписи ч. 1 ст. 459 КПК передбачають, що судові рішення, які набрали законної сили, можуть бути переглянуті за нововиявленими або виключними обставинами. Тобто, як Верховний Суд, так і Конституційний Суд України здійснювали тлумачення положень ч. 1 ст. 459 цього Кодексу, які встановлюють однакове правове регулювання щодо кола судових рішень, які можуть бути переглянуті за виключними та нововиявленими обставинами.

Зважаючи на вказане вище, варто погодитися з позицією, відповідно до якої за виключними обставинами можуть бути переглянуті лише остаточні судові рішення. У зв'язку з чим, приписи ч. 1 ст. 459 КПК необхідно уточнити положеннями про те, що за виключними обставинами можуть бути переглянуті лише остаточні судові рішення, якими вирішується справа по суті.

Щодо підсудності заяв про перегляд судових рішень за виключними обставинами

Відповідно до ст. 463 КПК України заява про перегляд судового рішення за виключними обставинами подається до суду тієї інстанції, який першим допустив помилку внаслідок незнання про існування таких обставин, крім перегляду судового рішення у разі встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань (у цьому випадку заява подається до Верховного Суду для її розгляду у складі Великої Палати). А у разі вчинення суддею злочину, внаслідок якого ухвалено незаконне або необгрунтоване рішення, заява подається до суду тієї інстанції, суддею якого він був [1].

Крім того, положеннями ч. 5 ст. 33 КПК України передбачено, що кримінальне провадження за виключними обставинами здійснюється з підстав, визначених пунктами 1, 3 ч. 3 ст. 459 цього Кодексу, судом, який ухвалив рішення, що переглядається, а з підстави, визначеної п. 2 ч. 3 ст. 459 цього Кодексу, – Великою Палатою Верховного Суду.

Водночас за приписами ч. 10 ст. 31 КПК України незалежно від того, у якому складі розглядалося кримінальне провадження, перегляд судового рішення в суді першої або апеляційної інстанції за виключними обставинами здійснюється колегією у складі трьох або більшої непарної кількості суддів, а у Верховному Суді – у складі Великої Палати.

Отже, з приписів ч. 5 ст. 33 КПК України вбачається, що Велика Палата Верховного Суду переглядає судові рішення за виключними обставинами лише у випадку, передбаченому п. 2 ч. 3 ст. 459 КПК (встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні даної справи судом).

Натомість, з положень ч. 10 ст. 31 цього Кодексу можна дійти висновку, що у Верховному Суді перегляд судових рішень за виключними обставинами здійснюється лише Великою Палатою, незалежно від підстав, передбачених пунктами 1–3 ч. 3 ст. 459 цього Кодексу.

Вказані вище суперечності правового регулювання породжують різне тлумачення приписів ч. 10 ст. 31 та ч. 5 ст. 33 КПК України щодо належного суб'єкта перегляду судових рішень за виключними обставинами.

Так, наприклад, ухвалою Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 25 червня 2024 року (справа №757/9747/23-к) заяву особи про перегляд ухвали Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 22 березня 2024 року за виключними обставинами передано на розгляд Великої Палати Верховного Суду. Водночас Велика Палата ухвалою від 27 червня 2024 року вказану заяву на підставі ч. 3 ст. 459 КПК України з усіма доданими до неї матеріалами повернула до Касаційного кримінального суду. Своє рішення Велика Палата мотивувала тим, що колегія суддів Касаційного кримінального суду передала згадану заяву до Великої Палати для розгляду всупереч правилам інстанційної підсудності. Що ж стосується вказівки в ухвалі Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 25 червня 2024 року на ч. 10 ст. 31 КПК України, то таке не є коректним, адже наведені в цій статті положення визначають склад суду у разі додержання приписів ст. 33 цього Кодексу.

Аналогічну правову позицію Великої Палати Верховного Суду можна прослідкувати, зокрема в ухвалах від 01 листопада 2022 року (№ 1-368/11), 22 січня 2024 року (№ 1-80) тощо.

Отже, приписи ч. 10 ст. 31 та ч. 5 ст. 33 КПК України потребують належного унормування з метою уникнення їх неоднакового тлумачення та недопущення порушення принципу правової визначеності.

Крім того, в контексті дослідження питання підсудності заяв про перегляд судових рішень за виключними обставинами, цікавою є позиція, викладена в науковій літературі про те, що система судів, уповноважених здійснювати кримінальне провадження за нововиявленими обставинами, побудована без урахування вимоги інстанційності. Перегляд судового рішення покликаний дати іншу відповідь на запитання про винуватість чи невинуватість особи, нову юридичну оцінку вчиненому нею діянню, визначити їй інший захід кримінально-правового впливу. Ця функція не властива судам першої інстанції. Не видається прийнятним, щоб процесуальну діяльність, яка за рівнем складності відповідає апеляційному провадженню, здійснювали судді нижчої ланки системи судоустрою. Правильна кваліфікація нововиявлених або виключних обставин вимагає не тільки знання нормативного матеріалу та судової практики, а й доктрини кримінального процесу. Тож така позиція законодавця не є безспірною, адже порушує ще й одну з ідей системи проваджень з оскарження й перевірки судових рішень у кримінальному судочинстві України – перевірку повинен здійснювати лише суд вищого рівня [2, с. 156].

Також, актуальним є питання щодо визначення підсудності заяв про перегляд судових рішень за виключними обставинами, які були ухвалені за правилами КПК 1960 року. Так, відповідно до правового висновку, викладеного у постанові Касаційного кримінального суду у складі Верховного Суду від 24 лютого 2021 року (справа № 1-50/2000), перегляд вироку за нововиявленими або виключними обставинами, що був ухвалений за правилами КПК 1960 року обласним судом як судом першої інстанції, повинен відбуватися у суді першої інстанції за місцем вчинення злочину. У цьому випадку апеляційний суд має визначити підсудність для розгляду заяви про перегляд рішення за нововиявленими чи виключними обставинами.

Щодо підстав перегляду судових рішень за виключними обставинами

Відповідно до ч. 3 ст. 459 КПК виключними обставинами визнаються: 1) встановлена Конституційним Судом України неконституційність, конституційність закону, іншого правового акта чи їх окремого положення, застосованого судом при вирішенні справи; 2) встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань при вирішенні даної справи судом; 3) встановлення вини судді у вчиненні кримінального правопорушення або зловживання слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду під час кримінального провадження, внаслідок якого було ухвалено судові рішення [1].

Що стосується проблемних питань перегляду судових рішень на підставі п. 1 ч. 3 ст. 459 КПК, то у літературі справедливо відзначається, що приписами кримінального процесуального закону чітко не визначено можливості перегляду судових рішень у зв'язку з ухваленням Конституційним Судом України рішень щодо офіційного тлумачення Конституції України, які теж є обов'язковими, остаточними і не можуть бути оскаржені (ст. 151-2 Конституції України та ст. 84 ЗУ «Про Конституційний Суд України»). Вищевказане дає підстави для висновку, що питання з'ясування юридичної природи правових позицій КСУ, як, наприклад, так би мовити остаточного результату офіційного тлумачення, є неоднозначним та до цього часу не вирішеним [5, с. 877–878].

Крім того, у науці зауважується на тому, що ч. 5 ст. 459 КПК встановлено недопустимість перегляду судових рішень за нововиявленими обставинами у разі прийняття нових законів, інших нормативно-правових актів, якими скасовані закони та інші нормативно-правові акти, що діяли на час здійснення провадження. Заразом, вказане вище допускається під час перегляду за виключними обставинами (визнання закону таким, що не відповідає

Конституції України (неконституційним), тобто визнання його таким, що втратив чинність). Тому, висловлюється позиція, що таке рішення Конституційного Суду України може бути підставою для перегляду, якщо воно існувало на момент судового розгляду, але суд не взяв цього до уваги [4, с. 96].

В аспекті практики перегляду судових рішень на підставі п. 2 ч. 3 ст. 459 КПК, необхідно згадати про постанову Великої Палати Верховного Суду від 29 квітня 2020 року (справа № 1-305/2009), у якій Суд визначив необхідні умови, при дотриманні яких можлива зміна судового рішення при перегляді справи за виключними обставинами, зокрема на підставі встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення державою міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом, а саме: рішенням міжнародної судової установи, юрисдикція якої визнана Україною, встановлено порушення державою міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом; встановлені порушення вплинули на загальну справедливість судового розгляду; встановлені порушення мали наслідком обмеження, звуження або позбавлення прав заявника, пов'язаних із процесом доказування (збором та оцінкою доказів, представленням та доведенням своєї правової позиції перед судом); виправлення встановлених порушень прав заявника під час перегляду за виключними обставинами не потребує здійснення дослідження доказів та не обумовлює необхідності переоцінки достовірності доказів; при застосуванні доктрини «плодів отруєного дерева» сукупність доказів, що залишились після виключення з обсягу доказової бази доказів, отриманих внаслідок істотного порушення прав та свобод людини, а також тих доказів, що були отримані завдяки інформації з таких джерел, є достатньою для підтвердження доведеності вини заявника у інкримінованих йому кримінальних правопорушеннях. Лише при дотриманні зазначених вище умов суд при перегляді справи за виключними обставинами, зокрема на підставі встановлення міжнародною судовою установою, юрисдикція якої визнана Україною, порушення державою міжнародних зобов'язань при вирішенні справи судом, може змінити судові рішення, не застосовуючи додаткових заходів індивідуального характеру виправлення порушень Конвенції у вигляді скасування постановлених судових рішень та не відновлюючи юридичне становище, яке заявник мав до визнання його судом винуватим у вчиненні злочину.

Крім того, у наукових дослідженнях слушно зауважено, що поза увагою законодавця залишилися питання перегляду судових рішень у межах провадження за виключними обставинами в разі встановлення органом міжнародної організації, юрисдикція якої визнана Україною, порушення Україною міжнародних зобов'язань у процесі вирішення справи судом (ст. 55 Конституції України). Таким органом, наприклад, відповідно до Пакту про громадянські та політичні права є Комітет із прав людини [5, с. 877–878].

Варто зазначити, що обсяг цього дослідження не дозволяє розкрити усіх проблемних аспектів, що виникають під час провадження за виключними обставинами, зокрема щодо законодавчого регулювання строку на подання заяви про перегляд судового рішення, а також строку розгляду такої заяви, розширення повноважень суду, який здійснює провадження за виключними обставинами, неврегульованості питання щодо підготовки до розгляду кримінального провадження за виключними обставинами, про що слушно вказується у наукових дослідженнях.

Висновки. Дослідження окремих аспектів провадження за виключними обставинами дає можливість зробити висновок про недосконалість правового регулювання цієї форми перегляду судових рішень. Зокрема, потребують уточнення приписи кримінального процесуального закону, якими визначено коло осіб, що можуть звернутися із заявою про перегляд судового рішення з вказаної вище підстави. Також, потребують конкретизації положення ч. 1 ст. 459 КПК України щодо кола судових рішень, які можуть бути переглянуті за виключними обставинами. Крім того, необхідно усунути протиріччя в нормах ч. 5 ст. 33 та ч. 10 ст. 31 КПК України, які породжують суперечності щодо визначення належного суб'єкта перегляду судового рішення за виключними обставинами.

Список використаних джерел:

1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 29.12.2024);
2. Василь Нор, Назар Бобечко Порядок провадження за нововиявленими або виключними обставинами у кримінальному судочинстві України: проблеми правового регулювання і правозастосування. *Право України*. 2018. № 8. С. 150-172;
3. Аркуша Л.І., Торбас О.О., Волошина В.К., Завтур В.А., Стоянов М.М. Щодо можливості перегляду ухвал слідчого судді за нововиявленими обставинами. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 2. С. 453–455. URL: http://www.lsej.org.ua/2_2023/107.pdf (дата звернення: 07.12.2024);
4. Мурзановська А. Окремі методологічні аспекти дослідження провадження за нововиявленими або виключними обставинами. *Юридичний вісник*. 2020. № 6. С. 92. URL: <https://dspace.onua.edu.ua/items/64131ac0-7954-4412-9747-0a16e7cdd52a>. (дата звернення: 07.12.2024);
5. Дроздов О.М. Провадження за нововиявленими або виключними обставинами в кримінальному судочинстві за європейськими стандартами. Кримінальний процесуальний кодекс 2012 року: ідеологія та практика правозастосування: колективна монографія. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2018. С. 860–888.

